

Kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien työtoiminnan rakenteelliset ongelmat¹

Antti Teittinen

Työtoiminta tarkoittaa työtä muistuttavaa toimintaa, ja sen idea on kuntoutuksellinen. Kuntoutus viittaa työtoiminnassa erityisesti oman elämän hallintaan, jolloin valtaistamisen tai voimaantumisen prosessin kautta kohentuva yksilön asema yhteiskunnassa on työtoiminnan perimmäisenä tavoitteena (Peltokangas 2010). Toisaalta elämänhallinnallisiin mahdollisuuksiin vaikuttavat myös rakenteelliset tekijät eli julkisen palvelujärjestelmän yksittäisiä palveluita koskevat lainkohdat ja niiden soveltamiskäytännöt. Tällöin yhtenä keskeisenä kysymyksenä voidaan pitää palvelurakenteen mekanismin kykyä tavoittaa tai olla tavoittamatta palvelunkäyttäjiä. Tähän liittyy myös *deserving versus un-deserving* -mahdollisuus, jossa osa on oikeutettu palveluihin ja osa ei tai palvelujen tarjoamisessa moraaliset vaikutteet jakavat palveluihin oikeutetut hyviin ja huonoihin (vrt. Kangas & Saari 2000). Työtoimintaan osallistuville henkilöille maksetaan yleensä myös pientä avustusta eli työosuusrahaa, joka päiväkohtaisesti on enintään 12 euroa (Tuloverolaki 1992). Työtoiminta perustuu sosiaalihuoltolakiin ja lakiin kehitysvammaisten erityishuollosta, mutta myös mielenterveyslaki viittaa löyhästi työtoiminnan järjestämiseen (Vuorela 2010). Työtoimintaa järjestävät kunnat, kuntayhtymät, erityishuoltopii-

rit, säätiöt, yhdistykset sekä yksityiset toimijat työ- ja toimintakeskuksissa.

Kehitysvammaliiton ja Mielenterveyden keskusliiton yhteisessä selvityksessä (Kairi, Nummelin & Teittinen 2010) työtoiminnan nykytilasta pyrittiin vastaamaan siihen, mitä työtoiminta nykyään käytännössä on ja miten sitä järjestetään. Myös kysymys työtoiminnan tulevaisuudesta oli keskeinen, koska laeissa ja ohjeistuksissa todetut työtoiminnan tavoitteet asettuivat nykytilan kartoituksessa arvioinnin kohteiksi. Työtoiminnan paikantuminen toisaalta sosiaalihuollon ja kuntoutuksen kentille, mutta toisaalta osaksi työvoimapolitiikkaa, oli lisäksi yksi selvitysraportin tutkimustehtävistä. Selvitys perustui siten työtoiminnan rakenteellisten tekijöiden toimivuuden tarkasteluun. Tosin rakennetason käytäntöjä arviointiin empiirisen aineiston perusteella myös fokus-ryhmien näkökulmasta siten, että millaisen ”työntekijäkansalaisen” profiilin työtoiminta tuottaa (esim. Kansaneläkelaitos käyttää ”työntekijäkansalaisen” termiä määrittäessään työeläkkeitä).

Selvityksen empiirinen aineisto koottiin avainhenkilöhaastatteluilla, joita oli yhteensä 20. Metodisesti avainhenkilöhaastatteluilla viitataan johonkin asiakokonaisuuteen keskeisesti vaikuttaviin, tutkimusta varten haastattaviin henkilöihin. Avainhenkilöhaastattelu ei kerro vielä mitään haastattelutekniikasta. Työtoiminta-selvityksessä puolet haastatteluista edusti kehitysvammaisten, puolet mielenterveyskuntoutujien työtoiminnan järjes-

¹ Kirjoitus perustuu raporttiin Kairi, Nummelin & Teittinen (2010) ”Työtoiminnan käytäntö ja kokemus. Kriittisiä arvioita kehitysvammaisille ja mielenterveyskuntoutujille järjestettävästä työtoiminnasta”.

täjiä ja toteuttajia. Haastateltavat eli informantit jakaantuivat vielä hallinnon- ja työntekijätason edustajiin. Kehitysvammaisten työtoiminnan hallinnontason informantit valittiin sen perusteella, että he työskentelivät kuntien vammaispalveluiden tai kehitysvammahuollon hallinnollisissa tehtävissä. Yleensä kehitysvammahuolto on osa kuntien vammaispalveluita hallinnollisesti. Mielenterveyshuollon hallinnontason informantit työskentelivät johtotehtävissä jossakin mielenterveyskuntoutujien työtoimintaa toteuttavassa toimipisteessä. Kehitysvamma- ja mielenterveyshuollon työntekijätason informantit olivat työtoimintaa järjestävän organisaation henkilöstöä ja siten käytännössä ”lähellä” työtoimintaan osallistuvia kehitysvammaisia ja mielenterveyskuntoutujia.

Työtoimintaa järjestävät paikkakunnat pyrittiin valitsemaan selvitykseen sillä perusteella, että paikkakuntien koko ja palvelurakenne vaihtelivat. Näillä kriteereillä paikkakuntia valikoitui selvitykseen 13 kappaletta. Avainhenkilöiden keskuudessa tehdyissä teemahaastatteluuissa pyrittiin saamaan selville erilaisia työtoiminnan järjestämisen muotoja. Yleisemmin aihepiirin tulkinnallisena viitekehäyksenä hyödynnettiin YK:n vammaisten oikeuksia koskevan sopimuksen (UN convention on...) ja vuoden 2010 aikana tekeillä olleen Suomen vammaispoliittisen ohjelman (Anon 2010) linjauksia ihmisoikeuksista, itsemääräämisoikeudesta, yhdenvertaisuudesta ja kansalaisuuden periaatteesta. Kokonaisuudessaan mainittujen asiakirjojen perusteella selvitystyön edetessä työn määrittäminen ihmisoikeutena työtoimintaan osallistuvien kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien kohdalla asetettiin keskeiseksi selvitettäväksi kysymykseksi. Tämä näkökulma on kohtalaisen uusi Suomessa, sillä vammaisia henkilöitä huomioivaa julkista työvoimapolitiikkaa ei käytännössä ole ollut olemassa. Ajatuksena päinvastoin on ollut, että vammaisten ei tarvitse tehdä työtä, ja hyvinvointivaltio pyrkii kompensoimaan tätä tilannetta erilaisilla Kansaneläkelaitoksen

vammaisuuden perusteella myönnettävillä etuuksilla ja kunnallisilla sosiaalipalveluilla. (Teittinen 2009.)

Työtoiminnan rakenteellisia kysymyksiä

Selvityksen keskeisimpänä tuloksena oli, että työn merkitys ja siihen liitetty ideologia kohtaavat huonosti työtoiminnan toteutuksessa. Länsimainen ajattelutapa ja käytäntö, jossa yhteiskunnat rakentuvat työnteon varaan ja siksi palkkatyö on kansalaisten keskeisin yhteiskuntaan osallistumisen muoto, on peruslähtökohta myös sille, miksi työtoimintaa ylipäätään järjestetään. Työtoiminnan pitäisi siis kuntouttavana ja valmentavana toimintana edistää työelämästä syrjäytyneiden henkilöiden pääsyä avoimille työmarkkinoille. Tällaista toimintaa nimitetään myös välityömarkkinaksi. Äskettäin julkaistut tutkimustulokset kertovat kuitenkin siitä, että vammaisten henkilöiden työllistymiseen (Nevala, Kalliomäki-Levanto, Jääskeläinen, Hirvonen, Karojärvi, Pekkarinen & Elo 2011) ei ole panostettu riittävästi eikä toisaalta työtoiminnan työllistävä vaikutus ole ollut kovin onnistunut pitkäaikaistyöttömilläkään (Karjalainen & Karjalainen 2010). Todennäköisesti rakenteellisena syynä on se, ettei osatyökykyisiä sellaisenaan haluta ymmärtää mahdolliseksi voimavaroiksi, vaan työvoimapolitiittinen ajattelu ja käytäntö pohjautuvat siihen, että osatyökykyiset eivät edusta työvoimaa. Olennaista heidän työllistämiseensä on työttömyyden torjunta. Voimavara-ajattelun pohjalta sitä vastoin rakenteellisiin pidäkkeisiin, kuten palkkatulojen ja verotuksen merkitykset sosiaaliturvalle sekä pitkäjänteisen ja realistisen työvalmennuksen järjestäminen, puuttuminen laajentaa valtaistumisen ja/tai voimaantumisen käytäntöjä myös rakennemuutoksen suuntaan. Silloin ei olekaan enää kysymys työvoimapolitiikan integroivista eli sopeuttavista toimenpiteistä, vaan laajemmasta inklusiivisesta yksilön ja yhteiskunnan (välisestä) muutoksesta (vrt. Teittinen 2003).

Yksi työtoiminnan paikantumattomuutta ja jäsentymättömyyttä aiheuttava seikka lie-nee sen asema osana sosiaalihuoltoa, usein työtoiminnassa toteutetut työtehtävät kuitenkin kuuluvat työvoimahallinnon ja työ-lainsäädännön piiriin. Tietyssä mielessä olisi aiheellista käynnistää keskustelu ja selvi-tys työtoiminnan hallinnollisesta asemasta. Koska työtoimintaa järjestävien toimijoiden kirjo on hyvin heterogeeninen ja hallinnolli- sesti jossain määrin epämääräinen, myös sii- hen osallistuvien henkilöiden sopimuskäy- tännöt ovat useimmiten sellaisia, että ne ei- vät vastaa työtoiminnassa suoritettavia työ- tehtäviä. Työ- ja elinkeinoministeriössä Jaana Paanetoja ja Ilkka Ruponen (2005) ovat arvi- oineet, että kaikki nykyiset sopimukset eivät ole työlainsäädännön mukaisia. Oikeudellinen näyttö näistä kuitenkin puuttuu, sillä kaikki riita-asiat on sovittu.

Avotyötoiminnan ambivalenssi

Tea Kairin ym. (2010) selvityksessä työtoimin- nasta kiinnittyi huomio erityisesti avotyötoi- minnan ongelmallisuuksiin. Sen merkitys vai- kutti ambivalentilta, koska sen asema oli vah- va tai jopa vahventumassa, mutta sen tavoit- teet, eli välityömarkkinoiden toimivuus, näyt- tivät entistä kaukaisemmilta. Haastateltavat korostivat usein työn teon normaaliutta avo- työtoiminnassa, mutta yhdenvertaisen työelä- män pelisäännöt eivät kuitenkaan kosketa- neet siinä työskentelevää henkilöä. Osa haas- tatelluista ei mainitse esimerkiksi palkkaa lainkaan. Kun palkan tärkeyttä on tiedusteltu kehitysvammaisilta henkilöiltä itseltään, heis- tä 85 % mainitsi sen olevan tärkeä (Nummelin 2007). Myös Susan Erikssonin (2008, 60) tut- kimuksessa ilmeni, että työsuhteisessa palk- katyössä toimivat vammaiset henkilöt piti- vät palkkaa olennaisena osana työelämään osallistumisessaan. Yksilöllisten näkemys- ten ohella avotyötoiminnan problematiikka viittaa myös työnantajien motiiveihin. Avotyötoiminnassa ”oikealla työpaikalla” ole-

va henkilö ei välttämättä saavuta työsuhteista työtä koskaan. Tässä mielessä voidaan esittää ainakin kaksi näkemystä työnantajien motii- veista avotyötoimintapaikan tarjoamisessa: se voidaan tulkita hyväntekeväisyydeksi ja/ tai ilmaiseksi työvoimaksi. Nämä kaksi nä- kemystä eivät sinänsä ole ristiriidassa keske- nään, sillä avotyötoimintaan osallistumiseen koskevissa sopimuksissa kehitysvammaisten henkilöiden osalta sopimukset ovat voimassa yleensä toistaiseksi, jolloin jonkinlainen hy- väntekeväisyys/säilytyspaikka-ajattelu lienee taustalla. Silloin avotyötoiminta ei työpaikan sijaintia ja ympäristöä lukuun ottamatta käy- tännössä eroa päivä- ja työkeskusten toimin- taideasta ja käytännöistä. Kehitysvammaisten henkilöiden ”jämähtäminen” avotyötoimin- taan selittyy toisiinsa kietoutuvana kysymyk- senä hyväntekeväisyyden ja säälin samanai- kaisuudesta sekä kyvyttömyyden stigmosta. Seuraava kehitysvammaisten työtoiminnan työntekijäpuolen haastattelulainaus kuvaa hyvin tätä tilannetta.

”Monta kertaa siinä on tällainen kuvio ollut, [...] että työnantajalla on jokin henkilökohtai- nen juttu: hän tuntee jonkun kehitysvammai- sen tai hänen lähipiirissään on joku tällainen henkilö, ja hän [työnantaja] haluaa, että sinne tulee joku, että hyvää hyvyttään otetaan joku avotyöhön sinne [...] sopiva paikka löytyy, niin eläkeikään saakka. [...] Todella pitkään. Meillä on yksi ihminen, yhdessä vaiheessa hän oli ollut 17 vuotta ja siitä on jo kulunut aikaa, että var- mastikin enemmän. Kun kaikki lokahtaa koh- dalleen, niin se vain jatkuu ja on ja menee, että ei ole niin, että vuoden välein vaihtuu. Jos alkaa olla sellaista, niin sitten täytyy miettiä, että mi- käs tässä nyt on vikana.”

Mielenterveyskuntoutujien keskuudessa avotyötoiminta on sitä vastoin yleensä lyhyt- kestoista, sillä heidän kohdallaan avotyötoi- minnalle asetetut tavoitteet yleensä toteutu- vat ja toimintaa on siten tarpeetonta jatkaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että työllistymi- nen olisi yhtään sen helpompaa mielenter- veyskuntoutujille, sillä he kantavat epäluotet- tavuuden stigmaa.

Tällaisten stigmojen vaikutuksista on olemassa tutkimuksellista näyttöä. Ensinnäkin Erving Goffmanin (1963) sosiaalipsykologinen teos *Stigma* jäsentää stigmatisoinnin tyyppejä ja alalajeja, joita ovat esimerkiksi vammaisuus ja mielisairaus. Stigman lähteenä voi olla siis sellainen ihmisen fyysinen ja/tai psyykinen ominaisuus, joka näyttäytyy häiritsevä, pelottavana ja yllättävänä poikkeavuutena suhteessa normaaliksi pidettyyn. Toiseksi survey-tutkimuksessaan Matthias C. Angermeyer ja Herbert Matschinger (2003) ovat havainneet, että vaarallisiksi ja avuttomiksi määritetyt mielisairaajat henkilöt kantavat useimmiten kolmea stigmaa eli pelkoa, sääliä ja vihaa. Vihan ja pelon stigmat korreloivat positiivisesti, vihan ja säälin stigmat puolestaan negatiivisesti keskenään.

Työtoiminnan uudistamistarpeita

Kun työtoiminta jäljittelee oikeaa työtä, se pyrkii vastaamaan kuntoutuksellisiin tarpeisiin. Työtoiminnan pysähtyneisyys tulee esiin puolestaan silloin, kun siihen osallistuminen tarkoittaa pysyvää paikkaa työtoiminnan piirissä. Näin tapahtuu liian useassa tapauksessa. Työtoiminnan ja päivätoiminnan välinen raja on palvelurakenteessa tällöin hämärtynyt. Kriittisesti voidaan todeta, että kehitysvammaisten työtoimintaa ei ole kehitetty työorientoituneesti, vaan työkeskuksessa oleminen on muodostunut sosiaalihuollon säilytyspaikaksi. Mielenterveyskuntoutujia koskeva ongelma on hieman toisaalla. Vaikka he voisivat siirtyä työtoiminnasta avoimille työmarkkinoille ja tarvittavat työvalifikaatiot olisivat olemassa, mielenterveydellisiä ongelmia omaaviin henkilöihin ei välttämättä luoteta työpaikoilla ja siksi heidän on hyvin vaikeaa saada työtä avoimilta markkinoilta.

Työtoimintaan osallistuvien henkilöiden toimeentuloon liittyvät kysymykset pitäisi uudistaa sosiaalihuollossa. Nykyään korvaukset ja maksut pohjautuvat eläkkeellä pysymiseen, eivät työelämään siirtymiseen. Myös

tukityöllistettyjen palkan määrä lasketaan usein sen mukaan, ettei henkilö menettäisi eläkettä. Eläkkeen jättämisen lepäämään pitäisi olla todellinen vaihtoehto, ja työhön rinnastettavasta työstä (työtehtävien osalta) pitäisi maksaa asiallinen korvaus, eli palkka. Lisäksi työkyvyttömyyseläkkeen korvaaminen vammaistuella pitäisi olla todellinen vaihtoehto. Tuki ei ole sidottu ansiotuloihin, kuten työtyökyvyttömyyseläke, vaan se on Kelan maksama verovapaa etuus. Kaikkiaan kehitysvammaisten tulonmuodostus on eri palvelukäytännöissä rakentunut liiaksi työkyvyttömyyseläkkeen ja muiden tulojen laskennalliseksi lopputulemaksi, jossa verotettavan palkkatulon rajana on eläketulon säilyminen. Usein kuitenkin pelkät palkkatulot olisivat korkeammat kuin yhteen sovitettua työkyvyttömyyseläke ja palkkatulo – varsinkin, kun palkkatulojen lisäksi olisi mahdollisuus saada vielä vammaistukea. Viime kädessä työtoiminnan maksujen määrittymisen saanelee kuntien kokonaistalous.

Työtoiminnan kehittämistarpeina kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla on merkittävästi suuremman läpivirtaavuuden toteuttaminen. Läpivirtaavuus tarkoittaa sitä, että työtoiminnan myötä henkilö pystyy siirtymään avoimille työmarkkinoille. Se on siten yksi keskeinen välityömarkkinoiden tavoitteista. Olennaista tässä on kiinnittää huomiota ”pysytymiseen” eli siihen, että on aikaa ja resursseja räättälöidä avoimia työpaikkoja. Jos läpivirtaavuus ei toteudu, on työtoiminnan kuntouttava ja valmentava merkitys kohti avoimia työmarkkinoita epäonnistunut tai se ei ole ollutkaan todellisena tavoitteena, vaan työtoiminnalla on ollut enemmän päivätoiminnallinen funktio. Päivä- ja työtoiminnan olennainen eroavaisuus on siinä, että edellinen on ensisijaisesti toimintakykyä ylläpitävää virikkeellistä toimintaa ja jälkimmäinen työnomaista toimintaa, jossa perimmäisenä tarkoituksena on edistää työtoimintaan osallistuvan henkilön työllistymistä (Vammaispalvelulaki 380/1987 ja Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001).

Rakenteellisia kehittämistarpeita työtoiminnassa ovat välityömarkkinoiden yksilöllisempi suunnittelu ja toteutus. Kuntien, säätiöiden, yritysten ja muiden toimijoiden muodostamat yhteenliittymät työtoiminnan käytännön järjestämisessä ja välityömarkkinoiden toteuttamisessa eivät toimi kehitysvammaisilla eivätkä mielenterveyskuntoutujilla. Keskeisenä syynä saattaa olla, että jokainen osapuoli näkee hiukan erilaisena työtoiminnan ja välityömarkkinoiden funktion. Kunnille työtoiminta on kuntoutuksen järjestämistä, työtoimintaa järjestävät säätiöt ylläpitävät toimintaa oman olemassaolonsa turvaamiseksi ja yritykset saattavat kokea työtoimintaan osallistumisen hyväntekeväisyytenä. Näistä eriävistä intresseistä ei näyttäisi muodostuvan toimivaa kokonaisuutta. Toiminnan johtoajatus on usein kadoksissa ja eri osapuolten sitouttaminen hiipuu alkuinnostuksen jälkeen. Tähän erilaisten intressien repimään kenttään Asko Suikkanen (2008) on ehdottanut kumppanuusverkostojen vahventamista. Se tarkoittaisi kuntien ja valtion välisen suhteen parempaa koordinoitua sosiaali-, terveys- ja työvoimapolitiikassa varsinkin laajalaisesti ymmärretyn kuntoutuksen alueella. Toisaalta myös työtoiminnan ”läpivirrannei-

den” työllistyminen voi jäädä toteutumatta, koska potentiaaliset työnantajat ovat tietämättömiä työhallinnon ja kolmannen sektorin tarjoamista työvoimapalveluista.

Lopuksi

Kaikkiaan työtoiminnasta piirtyy kuva, jossa esiin nousseet ongelmat ovat enimmäkseen rakenteellisia ja liittyvät käytännön toteuttamiseen. Työtoiminnan uudistamisessa pitäisi olla selkeämmät jäsenyykset läpivirtaavuuden toteutuksesta ja osapuolten sitouttamisesta työtoimintaan. Päivä- ja työtoiminnan rajanveito pitäisi tehdä myös käytännöntasolla konkreettisemmaksi. Muuten molemmat palvelumuodot muuttuvat vain kuntien sosiaalipalveluiden toimintakeskuksiksi, joiden kehittämisestä ei olla kiinnostuneita niiden epämääräisyyden vuoksi. Työtoimintaan osallistuvien henkilöiden tulonmuodostukseen liittyvät kysymykset pitäisi myös uudistaa tarkastelemalla nykyistä avoimemmin tulonmuodostuksen erilaisia mahdollisuuksia. Koko työtoiminnan uudistamistyö vaatinee myös lakimuutoksia, mutta lakejahan uudistetaan aina vastaamaan nyky-yhteiskunnan tilanteita.

Kirjallisuus

- Angermeyer M. C. & Matschinger H. (2003) The stigma of mental illness: effects of labelling on public attitudes towards people with mental disorder. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 108 (4), 304–309.
- Anon (2010) Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010: 4.
- Eriksson, S. (2008) Erot, erilaisuus ja elinolot: Vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Goffman, E. (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, New York: Prentice-Hall.
- Kairi, T., Nummelin T. & Teittinen, A. (2010) Työtoiminnan käytäntö ja kokemus. Kriittisiä arvioita kehitysvammaisille ja mielenterveyskuntoutujille järjestettävästä työtoiminnasta. Kehitysvammaliiton selvityksiä 6. 2010. [online]. <URL:http://kehitysvammaliitto.fi/fileadmin/tiedostot/muut/pdf/tutkimusjulkaisut/kehitysvammaliiton_selvityksia_6.pdf>. Luettu 3.2.2011.
- Kangas, O. & Saari, J. (2000) Yhteisvastuukeräys ja altruismi: Yhteisvastuukeräyksen tuoton kehitykseen vaikuttaneet tekijät vuosina 1950–1998. Teoksessa M. Malkavaara (toim.) *Ei etsi omaansa. Tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta*. Kirkkopalvelujen julkaisuja nro 4. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy.

- Karjalainen, J. & Karjalainen, V. (2010) *Kuntouttava työtoiminta - aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta*. Helsinki: THL.
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001.
- Nevala, N., Kalliomäki-Levanto, T., Jääskeläinen, K., Hirvonen, M., Karojärvi, H., Pekkarinen, A. & Elo, J. (2011) *Työn sisältö ja työolosuhteiden muuttaminen avoimilla työmarkkinoilla toimivilla vammaisilla ja pitkäaikaissairailta*. Loppuraportti. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Nummelin, T. (2007) *Minun toiveammattini -kysely*. [online]. <URL:http://www.kehitysvammaliitto.fi/fileadmin/tiedostot/muut/pdf/yhteisvastuu_2008_minun_toiveammattini.pdf>. Luettu 23.6.2009.
- Paanetoja, J. & Ruponen, I. (2005) *Vajaakuntoisten ja vammaisten asema työehtosopimusmääräysten näkökulmasta*. Helsinki: Vates-kirjat.
- Peltokangas, M. (2010) *Kuntouttavan työtoiminnan sisällön kehittäminen*. Opinnäytetyö. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Suikkanen, A. (2008) *Selvitys välityömarkkinoista*. SATA-komitean selvityshenkilön raportti. [online]. <URL:http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=41254&name=DLFE-4806.pdf>. Luettu 3.2.2011.
- Teittinen, A. (2003) *Perusopetuksen inkluusiopolitiikan lähtökohtia*. Kotu-raportteja 2. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Teittinen, A. (2009) *Reports on Employment: Finland*. Academic Network of European Disability experts. [online]. <URL:<http://www.disability-europe.net/content/pdf/FI%20-%20ANED%202009%20Employment%20Report%20Final.pdf>>. Luettu 3.2.2011.
- Tulooverolaki 1535/1992.
- UN convention on rights of persons with disabilities. [online]. <URL:<http://www.un.org/disabilities/>>. Luettu 3.2.2011.
- Vammaispalvelulaki 380/1987
- Vuorela, M. (2010) *Esipuhe*. Teoksessa T. Kairi, T. Nummelin & A. Teittinen: *Työtoiminnan käytäntö ja kokemus*. Kriittisiä arvioita kehitysvammaisille ja mielenterveyskuntoutujille järjestettäväs- tä työtoiminnasta. Kehitysvammaliiton selvityksiä 6. 2010. [online]. <URL:http://kehitysvammaliitto.fi/fileadmin/tiedostot/muut/pdf/tutkimusjulkaisut/kehitysvammaliiton_selvityksia_6.pdf>. Luettu 3.2.2011.